

A photograph of a child wearing a yellow apron with a cartoon animal logo, holding a green apple and a red apple. The child is standing in front of a wooden fence. In the background, other children are visible on a playground.

Kratka prehranska veriga v javnih zavodih

Na preučevanem območju lokalne akcijske skupine Srce Slovenije

IZVLEČEK

Za kratko prehransko verigo sta ključni fizična in socialna bližina. V raziskavo smo vključili 18 javnih zavodov na preučevanem območju, kjer deluje lokalna akcijska skupina Srce Slovenije. Oblikovali smo model, ki nakazuje, da je v prihodnosti ključen pristop od spodaj navzgor s sistemsko podporo države, s poudarkom na oblikovanju sodelovanja in zaupanja med vsemi akterji in deležniki.

Ključne besede: podeželje, kratka prehranska veriga, prehranska samooskrba, javni zavodi, lokalna akcijska skupina Srce Slovenije.

ABSTRACT

Short food supply chain in public institutions; On the surveyed area of local action group, The Heart of Slovenia

Physical and social proximity are crucial for short food supply chain. Eighteen public institutions from the surveyed area where local action group The Heart of Slovenia operates were included into the research. We formed a model which shows that the key approach in the future is the bottom-up approach with systemic support of the state and with emphasis on developing cooperation and trust between all actors and participants.

Key words: rural areas, short food supply chain, food self-sufficiency, public institutions, local action group The Heart of Slovenia

Preskrba s hrano je eden večjih izzivov sodobnega časa na globalni ravni. Povpraševanju po povečani pridelavi hrane je sledilo propadanje manjših ter nastajanje velikih in zaokroženih kmetijskih zemljišč. Ker so se stroški prevoza zmanjšali, se je čedalje več hrane uvozilo predvsem iz na novo industrializiranih držav. Razdalje med pridelavo in porabo hrane so se tako bistveno povečale (Marsden in Morley 2014).

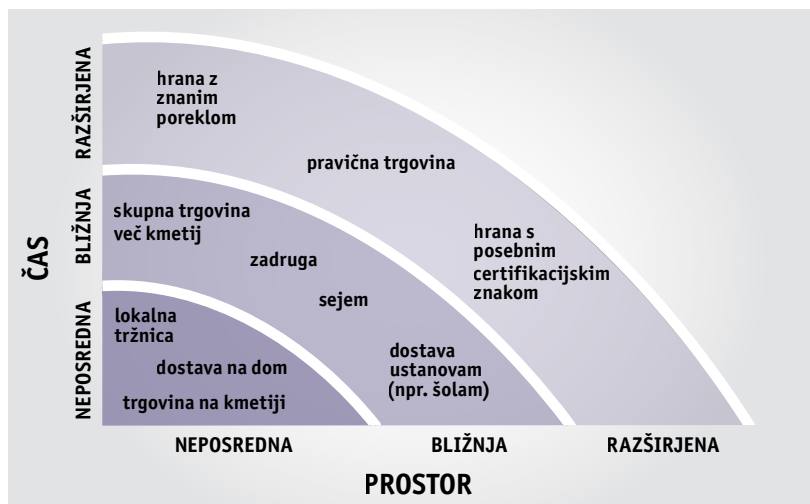
Pomemben porabnik hrane so javni zavodi, ki delujejo v okviru države. V teh ustanovah se prehranjujejo najranljivejše skupine prebivalstva otroci, mladostniki, starejši in bolniki. Hrana, ki je večinoma lokalnega izvora, prek kratke prehranske verige prispe od pridelovalca do porabnika s čim manj posredniki in v najkrajšem možnem času. S tovrstnim pristopom porabniki uživajo bolj kakovostno hrano, hkrati pa tako podpremo okoliške kmete. Države, tudi Slovenija, skušajo porabo lokalno pridelane hrane povečati s promocijo, usmerjeno predvsem v javne zavode, na katere lahko z različnimi spodbudami tudi neposredno vplivajo.

Kaj je kratka prehranska veriga?

Evropska unija (v nadaljevanju EU) je kratko prehransko verigo (v nadaljevanju KPV) opredelila kot pridelavo, predelavo, prodajo in porabo hrane, ki poteka na opredeljenem geografskem območju. Pri KPV naj bi bilo število posrednikov čim manjše (idealno brez njih) (Santini, Gomes in Paloma 2013).

Beseda 'kratka' opredeljuje tako fizično kot socialno razdaljo. Pri fizični gre za zmanjšanje razdalje poti, ki jo mora živilo prepotovati, da doseže končnega porabnika. Pri socialni razdalji pa je ključen odnos, ki se vzpostavi med pridelovalcem in porabnikom (Galli in Brunori 2013).

Slika 1: Prostorske in časovne razsežnosti KPV (vir podatkov: Renting, Marsden in Banks 2003).

Avtorica besedila in fotografij:

KATARINA GODEC, magistrica geografije

Dolsko 39, 1262 Dol pri Ljubljani

E-pošta: katarina.godec@gmail.com

COBISS 1.04 strokovni članek

KPV se lahko v času razvoja podaljša v prostoru, posledično pa tudi v času, saj živilo do porabnika potuje dlje, zato razlikujemo več njenih razsežnosti, prikazanih na sliki 1. Medtem ko prva razsežnost še temelji na osebni interakciji pridelovalca in porabnika, KPV v drugi in tretji razsežnosti svoje delovanje v prostoru razširi in oseben stik se izgubi (Renting, Marsden in Banks 2003).

Najpogostejši modeli delovanja KPV na evropski ravni so v oblikah živilske zadruge, skupnostnega kmetijstva, vrtičkarstva in različnih kmetijskih mobilnih trgovin (Opitz s sodelavci 2017). V Sloveniji modele KPV na neko območje najpogosteje vpljujejo lokalne akcijske skupine (v nadaljevanju LAS), razvojne agencije in občine. S projekti želijo spodbuditi kmete k lokalni pridelavi, porabnike pa k nakupu hrane iz bližine, okrepiti sodelovanje med pridelovalci in javnimi zavodi ter na splošno ozavestiti javnost o pomenu prehranske samooskrbe.

Kratka prehranska veriga je pomembno orodje politike

KPV vpliva tudi na številna druga področja, ki so na kakršen koli način povezana s hrano. Zaradi manjših negativnih vplivov na okolje je ključna pri okoljskih politikah (Galli in Brunori 2013). Zakonodajja EU spodbuja delovanje KPV in ji namenja vse več pozornosti. Z novo skupno kmetijsko politiko uvaja ukrepe, ki prek Programa razvoja podeželja Republike Slovenije neposredno podpirajo KPV (De Fazio 2016). Slovenija nima enotne opredelitve

pojma KPV, prav tako tudi nima uradne opredelitve, kaj je lokalna hrana (je pojem 'lokalno' omejen s kilometri, občino, regijo, državo?). Kljub temu in kljub razmeroma neugodnim naravnim razmeram za kmetijstvo, skuša država na različne načine spodbuditi porabo lokalno pridelane hrane. S shemami kakovosti želi zaščititi kmetijske pridelke in živila, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) pa je v okviru kampanje za povečanje porabe lokalne hrane izvedlo več promocijskih projektov, na primer projekt Naša super hrana.

Lokalno pridelana hrana v slovenskih javnih zavodih

Raziskave so pokazale, da uživanje hrane iz lokalnega okolja izboljšuje prehranske navade ter zdravstveno stanje otrok in mladostnikov v vrtcih in šolah (Razvojni potenciali z vidika prehrane ... 2017). Javni zavodi v Sloveniji za oskrbo s hrano letno porabijo 120 milijonov evrov, za pripravo in izvedbo javnih naročil za nakup hrane pa 0,5 milijona evrov. Če se javni zavodi k naročanju lokalno pridelane hrane usmerjajo prek javnih naročil, se s tem dolgoročno povečujeta tudi število delovnih mest

Slika 2: Šolski vrtiček podružnične šole Jevnica.

Preglednica 1: Seznam v raziskavo vključenih akterjev in deležnikov kratke prehranske verige na preučevanem območju.

VRSTA JAVNEGA ZAVODA OZIROMA AKTER KPV	IME JAVNEGA ZAVODA OZ. FUNKCIJA AKTERJA KPV	METODA PRIDOBIVANJA PODATKOV				
		anketa	strukturirani intervju	polstrukturirani intervju	fokusna skupina	e-pošta ***
osnovna šola	OŠ Šmartno v Tuhinju		✓			
osnovna šola	OŠ Toma Brejca		✓			
osnovna šola	OŠ Frana Albrehta	✓				
vrtec	Vrtec Antona Medveda Kamnik	✓				
dom starejših občanov	DSO Kamnik		✓			
srednja šola	Gimnazija in srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik		✓			
zasebni vrtec*	Vrtec Zarja		✓		✓	
zasebni vrtec*	Vrtec Peter Pan	✓				
vrtec in osnovna šola**	OŠ Janka Kersnika Brdo in Vrtec Medo		✓			
vrtec in osnovna šola**	OŠ Jurija Vege Moravče in Vrtec Vojke Napokoj		✓			
vrtec in osnovna šola**	OŠ Janka Modra, Dol pri Ljubljani, ter enoti vrtca Dol in Dolsko		✓		✓	
vrtec in osnovna šola**	OŠ Gabrovka-Dole in Vrtec Čebelica		✓			
osnovna šola	OŠ Gradec		✓			
osnovna šola	OŠ Litija		✓			
vrtec	Vrtec Litija		✓			
dom starejših občanov	Dom Tisje		✓			
srednja šola	Gimnazija Litija	✓				
vrtec in osnovna šola**	OŠ Šmartno – Šmartno pri Litiji in Vrtec Ciciban		✓			
lokalni pridelovalec	lokalni pridelovalec 1			✓		
lokalni pridelovalec	lokalni pridelovalec 2			✓	✓	
lokalni pridelovalec	lokalni pridelovalec 3				✓	
lokalni pridelovalec	lokalni pridelovalec 4				✓	
MKGP	Varuh odnosov v verigi preskrbe s hrano			✓		
MKGP	Direktorat za kmetijstvo, Sektor za kmetijske trge					✓
zadruga	Jarina, zadruga za razvoj podeželja			✓	✓	
LAS	LAS Srce Slovenije			✓		
LAS	LAS Zgornja Savinjska in Šaleška dolina, Ljudska univerza Velenje					✓
občina	Občina Dol pri Ljubljani					✓
KGZS	Kmetijsko-gozdarski zavod Ljubljana					✓

*V raziskavo smo vključili tudi zasebne vrtce, čeprav ti ne spadajo pod javne zavode.

**V ustanovah je vodja prehrane odgovoren za prehrano v osnovni šoli in vrtcu.

***Vprašanja smo poslali prek elektronske pošte in nanje prejeli odgovore.

in samooskrba s hrano na državni ravni (Strategija za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah ... 2014). V Sloveniji morajo javni zavodi upoštevati pravila javnega naročanja. Zaradi zapletenih postopkov naročanja in vse pogostejših kritik, da bi morala biti hrana izvzeta iz sistema javnega naročanja, je bila leta 2012 z Zakonom o spremembah in dopolnitvah ZJN uvedena možnost uresničevanja KPV. Ta je postopek javnega naročanja poenostavil in omogočil, da se iz javnega razpisa lahko izloči večji delež živil kot prej in posledično naroči več lokalno pridelane hrane (Drevenšek 2017).

Država skuša naročanje lokalno pridelane hrane v javnih zavodih spodbuditi z različnimi ukrepi in promocijo (Tradicionalni slovenski zajtrk, Šolska shema, Katalog živil za javno naročanje). Z raziskavo, ki smo jo izvedli na preučevanem območju, smo izvedeli, da kar tretjina vprašanih vodij prehrane meni, da vsi ti projekti niso pripomogli k povečanju pozornosti glede naročanja hrane prek KPV.

Kratka prehranska veriga v javnih zavodih na območju LAS Srce Slovenije

Ker smo želeli stopiti v stik z odgovornimi za prehrano v javnih zavodih in tako dobiti poglobljene informacije, smo določili območje preučevanja. To obsega šest slovenskih občin (Kamnik, Lukovica, Moravče, Dol pri Ljubljani, Litija in Šmartno pri Litiji) in se ujema z območjem delovanja LAS Srce Slovenije. Tu je namreč lociranih več zavodov, ki sodelujejo z zadrugo Jarina, ki je vzpostavila ene-

Slika 3: Prikaz delovanja modela KPV, kot ga je vzpostavila zadruga Jarina.

ga najuspešnejših modelov delovanja KPV v javnih zavodih pri nas.

V raziskavo smo z anketami ter strukturiranimi in polstrukturiranimi intervjuji (izvedenimi od septembra 2017 do maja 2019) vključili 21 javnih in zasebnih zavodov. Gre za vrtce, osnovne šole in domova starejših občanov (predstavnik zasebnih zavodov sta zasebna vrtca, ki sta prav tako pomemben porabnik hrane). Da bi pridobili čimbolj celostno podobo delovanja KPV, smo intervjuvali tudi dva lokalna pridelovalca, predstavnike zadruga Jarina, predstavnika LAS Srce Slovenije in varuha odnosov v verigi preskrbe s hrano. Z metodo fokusne skupine smo januarja 2019 na preučevanem območju soočili mnenja šestih akterjev in deležnikov KPV.

Jarinin model KPV deluje po modelu prehranskega 'poola', saj je zadruga vez neposrednega sodelovanja med ponudniki (lokalni pridelovalci, ki jih združuje Jarina) in porabniki (javni zavodi) (Potočnik Slavič s sodelavci 2017).

Več kot polovica javnih zavodov, vključenih v raziskavo, naroča lokalna živila prek modela KPV, ki ga je vzpostavila Jarina (pet zavodov Jarine ne pozna, nekateri pa za sodelovanje z njo še niso našli prave priložnosti). Nekateri pridelke naročajo neposredno od kmetov. Tisti, ki sodelujejo z Jarino, cenijo celostno ponudbo, saj ta zagotavlja večjo ponudbo pridelkov in se jim zato ni treba truditi z iskanjem ustreznih dobaviteljev. Zadovoljni so tudi z njihovo izvedbo delavnic v šolah in vrtcih.

Kaj javne zavode ovira pri naročanju slovenskih pridelkov?

Ko se odločijo za naročilo hrane preko KPV, se vodje prehrane soočajo z dvema poglavitnima ovirama, nezadostnimi količinami in cenami. Okoliške kmetije so namreč pogosto majhne in pridelajo premajhne količine posameznih živil. Vodje prehrane težavo rešujejo tako, da enako živilo naročijo pri več različnih ponudnikih, vendar pa to zahteva več logistike in časa. Zato predlagajo, da naj se kmetje združijo in skupno nastopajo na trgu, saj bi s tem rešili problem nezadostnih količin. V zvezi s tem so nekateri omenili Jarino, ki že deluje na tak način, in spodbude za razvoj še več takšnih zadrug. Cena lokalnih pridelkov, predvsem tistih, ki jih dostavi Jarina, je višja od tiste, ki jo ponujajo večji dobavitelji. Glavna težava je, da je hrana iz tuje precej dražja. Je pa slovenska hrana bolj kakovostna, iskana in seveda tudi dražja. Stroškovno v Sloveniji

»Država nam je prišla nasproti z izključitvenimi sklopi, ampak to pomeni, da mora vodja šolske prehrane zdaj več časa nameniti iskanju lokalnih pridelovalcev. Imamo samo tri ure pouka na teden manj kot ostali učitelji, s prehrano pa imamo mnogo več dela. Na koncu je celo lažje, če vse naročimo samo prek javnih naročil. Lokalne kmete moraš najti, se dogovoriti glede cene, dobave, kakovosti, kontrole. In še kuhinja ima mnogo več dela s tem zaradi slabše očiščenih pridelkov, ki jih dobimo s kmetij.« (Intervju z vodjo prehrane v osnovni šoli 2018)

nikoli ne bomo tako učinkoviti kot v nekaterih kmetijsko pomembnih državah. Zaradi tega je edina rešitev, da začnemo porabo slovenske hrane sistemsko pospeševati.

Vodje prehrane si želijo, da pri hrani ne bi bili zavezani javnemu naročanju. Nekateri predlagajo sofinanciranje lokalno pridelane hrane (država sicer naredi dovolj glede promocije pomena lokalno pridelane hrane, vendar ne zagotavlja nobenih finančnih sredstev za njeno udejanjanje).

Glavni dejavniki, ki določajo izbiro dobavitelja, so kakovost, cena in javni razpis. Cena je tesno povezana z jav-

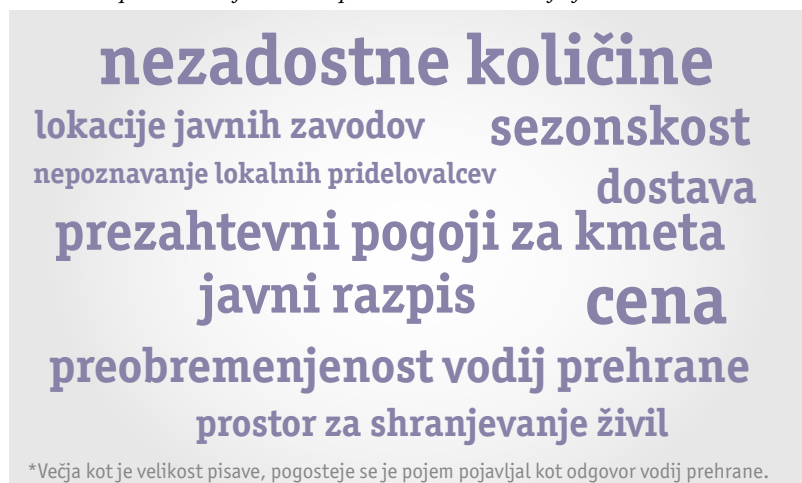
nim razpisom, saj se javni zavodi na javnih razpisih večinoma odločajo za najugodnejšega ponudnika (kar pa ne lokalni kmetje ne Jarina niso). Zelo pomemben dejavnik so tudi pretekle izkušnje, povezane z zanesljivostjo, prilagodljivostjo in dobavo hrane. Vodje prehrane so večkrat omenili, da se glede na predhodne izkušnje odločijo, ali bodo v prihodnosti z določenim dobaviteljem še sodelovali ali ne. Tu se pokaže pomembnost odnosa med porabnikom in ponudnikom (socialna bližina), ki je značilna za KPV.

Kako bi lahko v javne zavode dostavljali več hrane iz slovenskih kmetij?

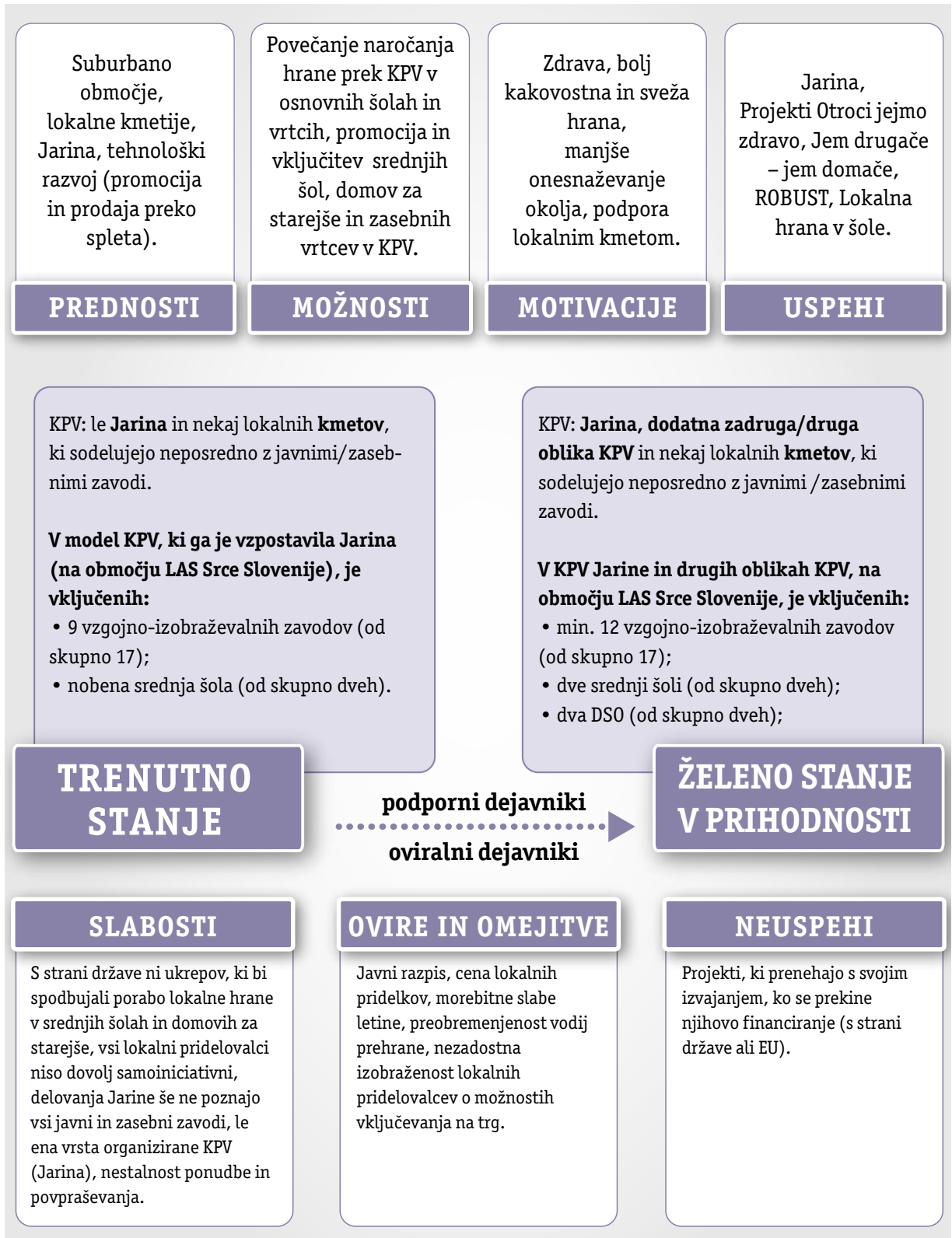
S pomočjo opravljenih intervjujev in na podlagi predlogov, zbranih z metodo fokusne skupine, smo določili glavne dejavnike, ki vplivajo na razvoj KPV na območju LAS Srce Slovenije. Razvrstili smo jih v dve glavni skupini: podporne dejavnike (ti podpirajo razvoj) in oviralne dejavnike (ti razvoj ovirajo) (slika 5).

Vodje prehrane imajo v dogovoru z ravnateljki ključno vlogo pri vključevanju lokalnih pridelovalcev med dobavitelje hrane v osnovne šole in vrtce, zato je pomembno, da se jih o pomenu KPV dodatno izobražuje in informira.

Slika 4: Ovire (prikazane po pogostosti pojavljanja odgovorov vodij prehrane), s katerimi se pri naročanju lokalno pridelane hrane soočajo javni zavodi.

Slika 5: Dejavniki, ki krepijo ali ovirajo razvoj KPV na območju LAS Srce Slovenije na poti k zelenemu stanju v prihodnosti.

»Je pa vse odvisno od organizatorja prehrane. V vrtec v bližini smo, ko je bil še prejšnji vodja prehrane, vso zelenjavo mi dobavljali. Potem je prišel mlajši vodja in šeravnateljica ni bila navdušena nad našim sodelovanjem. Zdaj jim pa tujo zelenjavo dostavljajo.« (Intervju s pridelovalcem zelenjave, 2018)

Prav tako je pomembno izobraževanje otrok in mladostnikov ter njihovih staršev. Starši sestavljajo svet staršev posameznih vrtcev oziroma šol, kjer lahko izrazijo željo po večjem vključevanju hrane z okoliških kmetij. V izobraževanje na osnovnih in srednjih šolah bi bilo smiselno vključiti vsebine, ki bi osnovnošolce in dijake spodbujale k razmišljanju o pomenu KPV.

Trenutno na državni ravni, z izjemo nekaterih raziskav na posameznih območjih Slovenije, ki jih izvaja MKGP, ne obstaja nikakršno natančnejše spremljanje porekla živil, ki prispejo v javne zavode. Nujno bi bilo treba razviti model spremljanja porekla živil, saj bi na ta način posamezne javne zavode, v katerih opazimo manjši delež naročanja lokalno pridelane hrane, lahko k temu dodatno spodbudili. Eden od ukrepov, ki bi še dodatno podprl KPV, bi bila obveza javnih zavodov, da mora biti določen delež hrane, ki jo naročijo prek javnega razpisa, obvezno lokalnega izvora. Izpostaviti moramo še pomanjkanje spodbud za KPV v domovih za ostarele in še bolj v srednjih šolah.

Zelo pomembno je izobraževanje lokalnih pridelovalcev, njihovo povezovanje in skupen nastop na trgu (morda v okviru zadruga). Na ta način bi lahko rešili preji omenjeni

oviri, previsoke cene in nezadostne količine pridelane hrane na posameznih lokalnih kmetijah. Država in ustanove, pristojne za razvoj podeželja, bi morale kmetom še v večji meri pomagati pri pridobitvi vseh potrebnih dokumentov ter jim posredovati potrebno znanje za uspešno vključitev v sistem dobave hrane javnim zavodom. Pomembno je tudi, da se pridelava hrane prilagodi povpraševanju. Tu bi lahko imela večjo vlogo Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije (KGZS), ki bi kmetom svetovala in jim nudila podporo pri morebitni preusmeritvi kmetijske dejavnosti. Jarina in njej podobne zadruge oziroma druge oblike organizacije pridelovalcev bi lahko prevzele vlogo povezovalca med posameznimi pridelovalci, saj je to ena bistvenih sprememb, ki jo je treba doseči, če želimo povečati pomen KPV.

Ključ je zaupanje in sodelovanje med kmetom in javnim zavodom

Temelj KPV je odnos med ponudnikom in porabnikom. Trenutno je le malo sodelovanja in medsebojnega zaupanja med lokalnimi pridelovalci in javnimi zavodi. Do tega spoznanja smo prišli z intervjuji in opazovanjem sodelujočih v fokusni skupini. Zanimivo je bilo videti, kako se je izboljšal odnos lokalnih pridelovalcev in vodij prehrane proti koncu eno uro in pol trajajoče diskusije. Temelj

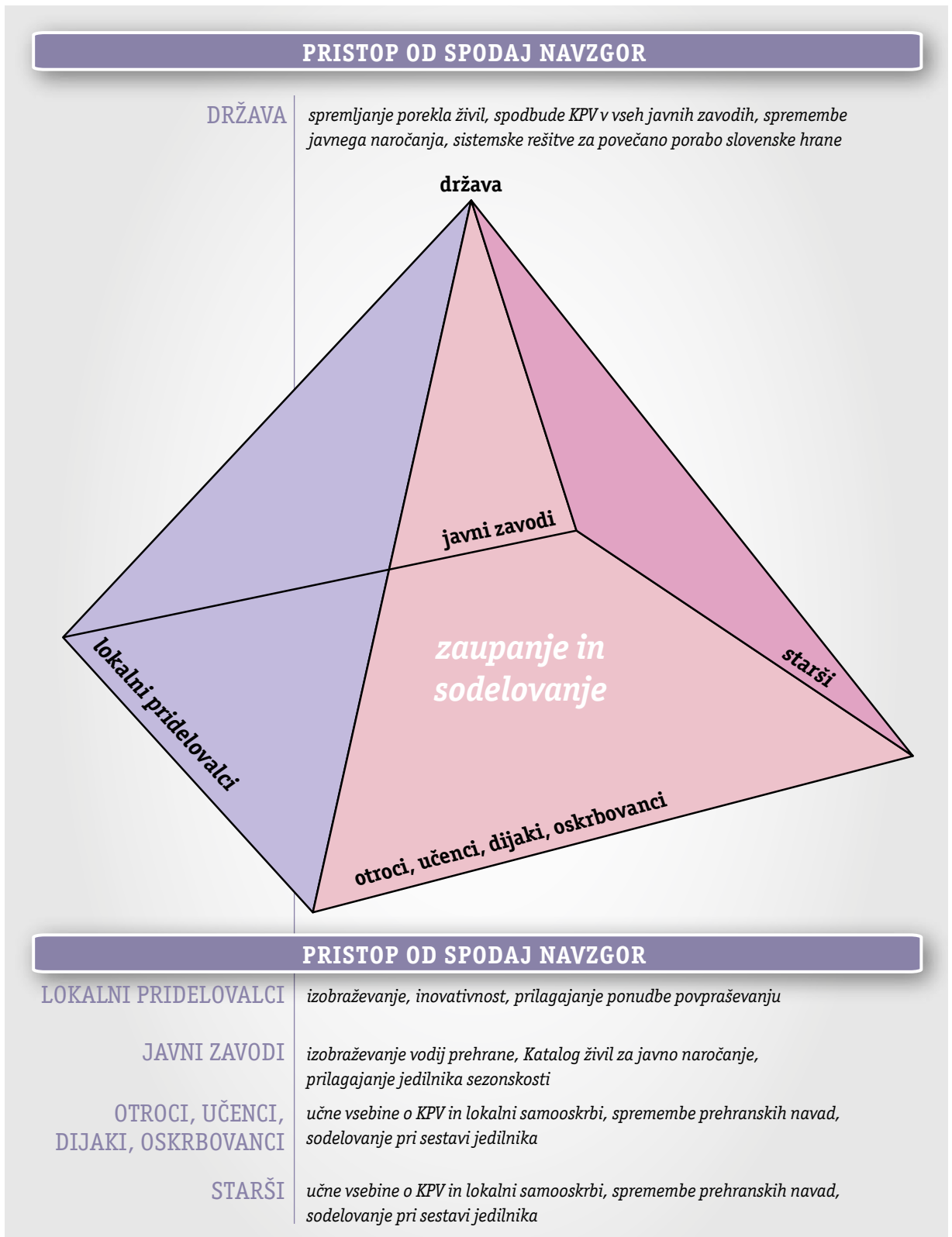
sodelovanja in zaupanja bi bil lahko vsakoletni sejem, na katerega bi se povabilo vse lokalne pridelovalce na določenem zaokroženem geografskem območju (na primer na območju določene LAS), ki imajo viške pridelkov in bi jih želeli prodati, ter predstavnike javnih zavodov in zasebnih vrtcev.

Nujen korak bi bil vpeljava modela, ki bi spremljal poreklo živil, prispelih v javne zavode, saj bi tako vedeli, ali dozrajšnje spodbude dosegajo svoj namen, obenem pa ugotovili, kam usmeriti bodoče ukrepe. Seveda bi morala država predhodno opredeliti pojem »lokalna hrana« in vsem akterjem podati natančne informacije o tem.

Menimo, da se obstoječe stanje lahko izboljša tudi s sistemom upravljanja s hrano od spodaj navzgor (slika 6). Spremembe se namreč hitreje in lažje vpeljujejo na lokalni ravni, zato so tudi projekti KPV lokalno uspešnejši. Če bosta med vsemi akterji KPV vladala sodelovanje in medsebojno zaupanje, bi ti lahko že na lokalni ravni dosegli spremembe, ki bi vodile k povečanemu naročanju lokalno pridelane hrane na ravni države. Hkrati bi javni zavodi, lokalni pridelovalci, otroci, učenci, dijaki in njihovi starši ter oskrbovanci domov za ostarele lahko skupno zahtevali večjo podporo in učinkovitejše ukrepe s strani države.

Podpiranje pridelave in porabe slovenske hrane je ena od ključnih značilnosti odgovornega državljanstva. Seveda so zelo pomembne tudi

Slika 6: Pristop od spodaj navzgor pri vključevanju javnih zavodov v KPV.

spremembe prehranjevalnih navad, ki se jih v večji meri naučimo doma in v izobraževalnem sistemu. V zadnjih letih nam vse številčnejši trgovski centri po zelo nizkih cenah nudijo hrano z vsega sveta. Veliko potrošnikov pa ne zanima le cena. Morda bodo ravno otroci, ki jim bodo že v vrtcih in šolah predstavili prednosti hrane iz domačega okolja, čez nekaj let pazljivejši in bolj kritični pri nakupu hrane.

»Enkrat sem predlagal javnim zavodom, naj na jedilnike pripišejo poreklo hrane. Enkrat nam bo že postalo nerodno, ko bo zraven vselej pisalo Poljska, Argentina, Španija in ne Slovenija. Enkrat bomo prestopili to mejo in nam bo res postalo nerodno.« (Intervju z Varuhom odnosov v verigi preskrbe s hrano, 2018)

Viri in literatura

1. De Fazio, M. 2016: Agriculture and sustainability of the welfare: the role of the short supply chain. Medmrežje: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2210784316300444> (12. 4. 2018).
2. Drevenšek, S. 2017: Lokalna hrana je butična. Medmrežje: <https://svetkapitala.delo.si/ikonomija/lokalna-hrana-je-buticna-1245> (5. 5. 2018).
3. Galli, F., Brunori, G. 2013: Short Food Supply Chains as drivers of sustainable development. Medmrežje: https://www.researchgate.net/publication/262933441_Short_Food_Supply_Chains_as_drivers_of_sustainable_development_Evidence_Document (29. 10. 2017).
4. Korec, S., Horvat, T. 2017: Razvojni potenciali z vidika prehrane, gibanja in zdravja. Medmrežje: https://www.ris-dr.si/data/attachment/9486dd60074058ff0fb315c5185d182479035c69/1485518622MMONOGRAFIJ_Razvojni_potenciali_z_vidika_prehrane_gibanja_in_zdravja.pdf (18. 5. 2018).
5. Marsden, T., Morley, A. 2014: Current food questions and their scholarly challenges: creating and framing a sustainable food paradigm. *Sustainable Food Systems, Building a New Paradigm*. Oxford.
6. Opitz, I., Zoll, F., Doernberg, A., Specht, K., Siebert, R., Piore, A., Berges, R., Dünitz, E., Warnke, P. 2017: Future Food Commons – Alternative Food Networks at the urban-rural interface. *agraethaer GmbH, Leibnitz Centre for Agricultural Research*. Müncheberg.
7. Potočnik Slavič, I., Cigale, D., Lampič, B., Perpar, A., Udovč, A. 2017: (Ne)raba razpoložljivih virov na kmetijah v Sloveniji. *GeograFF 19*. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
8. Renting, H., Marsden, T. K., Banks, J. 2003: Understanding Alternative Food Networks: Exploring the Role of Short Food Supply Chains in Rural Development. *Environment and Planning*. Medmrežje: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1068/a3510> (22. 4. 2018).
9. Santini, F., Gomes, S., Paloma (ur.) 2013: Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU: A State of Play of their Socio-Economic Characteristics. *Publications Office of the European Union*. Luxembourg.
10. Strategija za izvajanje resolucije o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva do leta 2020. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje RS 2014. Medmrežje: http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/podrocja/SKP/STRATEGIJA_12_6_2014.pdf (12. 5. 2018).